

Kutsal Kitap Eleştirisi: Eski Ahit Örneği ve Modern Dönem Öncüleri*

Dr. Muhammed Ali BAĞIR

Özet

Batı dünyasında akılcı anlayışın ortaya çıkması ve ilim dünyasında yaygınlaşması, Batılıların Kutsal Kitap'larına olan bakış açılarında birtakım değişmelere yol açmıştır. Batı dünyası O'nu bir yandan kutsal bir metin olarak kabul ederken bir yandan da akılcılığın ve bilimselliğin getirmiş olduğu objektif, rasyonel ve bilimsel prensipler ışığında incelenmesi gereken bir kitap olarak görmüştür. Bu bakış açısı, XVIII. asırdan itibaren Kutsal Kitap'a uygulanmaya başlanmıştır. İlk olarak Eski Ahit'i oluşturan eserler, özellikle de Tevrat metni üzerine yoğunlaşmış, daha sonra da Yeni Ahit'i oluşturan eserler bu prensipler ışığında tetkik edilmiştir. Kutsal Kitap Eleştirisi olarak nitelendirilen bu yöntemin genel olarak tanıtılması ve XVII. yüzyıldan itibaren ilim dünyasındaki temsilcileri ve savundukları tezler bu makalede vurgulanan hususlardandır.

Anahtar Kelimeler: Eski Ahit, Tevrat, Eleştiri, Kutsal Kitap Eleştirisi.

Biblical Criticism: The Case of Old Testament and Its Modern Pioneers

Abstract

The emergence of rationalism in the Western world and its development in the world of science caused some conversions on Western people's attitudes toward the Bible. Both it is accepted by the Western world as a divine book and regarded such a book that

* Bu makale, yazarın *Kitâb-ı Mukaddes Eleştirisi (Doğuşu, Gelişimi ve Metotları)* adlı yüksek lisans tezinden (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009) yararlanılarak hazırlanmıştır.

should be investigated with respect to objective, rational and scientific principles. This point of view was applied to the Bible since XVIII. century. Firstly, the Old Testament, especially the Pentateuch and then the New Testament were investigated with respect to these principles. General introduction to Biblical Criticism, its representatives from XVII. century and their arguments are underlined in this article.

Key Words: The Old Testament, The Pentateuch, Criticism, Biblical Criticism.

Giriş

Kutsal Kitap (The Bible), Yahudi ve Hıristiyanların kutsal, ilahi, vahiy mahsulü kabul ettikleri eserlere verilen isimdir. Eski Ahit ve Yeni Ahit olmak üzere iki kısma ayrılır. Yahudiler sadece Eski Ahid'i oluşturan eserlerin kutsallığını kabul ederlerken Hıristiyanlar hem Eski Ahit'i hem de Yeni Ahit'i oluşturan eserlerin kutsal olduğuna inanırlar. Ancak, Yahudilerin Eski Ahit'i oluşturan eserler, bu eserlerin sıralanması ve isimlendirilmesi konusundaki inançları ile Hıristiyanların bu konudaki inançları arasında farklılıklar vardır. Hatta Hıristiyanlar arasında bile hangi kitapların *Kutsal Kitap* olarak kabul edilmesi gerektiği konusunda tam olarak bir fikir birliği bulunduğunu söylemek oldukça zordur. Kutsal Kitap'ı oluşturan eserlerin, özellikle Eski Ahit bölümüne ait kitapların oluşumlarının ve resmi olarak kabul edilme süreçlerinin (kanon) yüzyıllar hatta binlerce yıl süren oldukça geniş bir zaman aralığında gerçekleştiği bilinmektedir. Kutsal Kitap'ı oluşturan bu iki bölüm, kutsal, güvenilir, hatadan berî ve doğru bilginin ana kaynağı olan yegâne kitap olarak yüzyıllar boyunca Yahudiler ve Hıristiyanlar tarafından kabul edilmiştir.

Batıda XIV. yüzyılda başlayan Rönesans ve Reform akımları beraberinde Aydınlanma hareketini getirmiştir. Bu dönemde, daha önceki asırlarda Kutsal Kitap'ın tartışılmayan mutlak otoritesi tartışılmaya başlanmıştır. Din adamlarının Kutsal Kitap'la ilgili ortaya koydukları düşünceler sorgulanmış ve doğruluk dereceleri araştırılmıştır. Daha sonra, Kutsal Kitap'ın bizzat kendisi araştırma konusu olmuştur. Kutsal Kitap üzerine çeşitli incelemeler

yapılmıştır. Böylece yavaş yavaş Kutsal Kitap üzerine yapılmış olan araştırmalar ortaya çıkmaya ve çoğalmaya başladı. Kutsal Kitap'ı oluşturan eserlerin orijinal (adı geçen yazar tarafından yazılmış olması) olup olmadıklarını belirlemek için özel ilmî çabalar sarf edildi. Kutsal Kitap dışındaki edebiyat alanında bulunan eserlere uygulanan eleştiri metodu, din adamlarının ve kilisenin bütün baskılarına ve karşı çıkmalarına rağmen Kutsal Kitap'ı oluşturan eserlere de uygulanmaya başlandı.

Eleştiri metodu, asıl olarak belgelerin değerini inceler. Metinlerin otantik olup olmadıklarını, nispet edilen yazarlara aidiyetlerini, orijinal şekliyle günümüze ulaşıp ulaşmadıklarını metin içi analiz (internal evidence) ve metin dışı deliller (external evidence) yoluyla gösterir. Eleştiri metodunun Kutsal Kitap'a uygulanmasıyla Kutsal Kitap Eleştirisi (Biblical Criticism) adı altında ayrı bir disiplin ortaya çıktı. XVII. yüzyılda özellikle Baruch Spinoza ve Richard Simon'ın yapmış oldukları çalışmalar Kutsal Kitap Eleştirisi'nin temellerini atmış ve sonraki asırlarda yapılacak çalışmaların öncüsü olmuşlardır.

Kutsal Kitap Eleştirisi'nin ayrı bir disiplin olarak ulaştığı neticeler, şifahi rivayetten yazılı metne geçişi ve bu süreçte yaşananları anlaşılır kılacaktır. Bir önceki neslin rivayetleri sonraki nesle aktarılırken hangi metotların ne şekilde kullanıldığının tespiti, Kutsal Kitap'ın otantikliğine olan bakış açısını doğrudan etkileyecektir. Günümüzde yaşayan Yahudi ve Hıristiyanların, en azından bir kısmının, kendi kutsal kitaplarına olan bakış açıları, ortaçağda yaşayan bir Yahudi veya Hıristiyanın bakış açısıyla aynı değildir. Kutsal Kitap Eleştirisi'nin ulaşmış olduğu ilmî neticeler, Kutsal Kitap'ın mutlak otoritesini sarsmış ve tamamen ilâhi, vahiy mahsulü olduğu görüşünü zayıflatmıştır. Bu yüzden, Kutsal Kitap Eleştirisi Yahudi ve Hıristiyanların kendi kutsal kitaplarına olan bakışlarını ve bağlılıklarını doğrudan ilgilendiren bir disiplin olduğundan bu dine inananlar için oldukça önemlidir. Konu sadece bu dine inananları değil Kutsal Kitap'ın varlığını kabul eden ancak tahrif edildiğini savunan Müslümanları da yakından ilgilendirmektedir. Eski Ahit ve Yeni Ahit'i oluşturan kitapların içerikleri, kimler tarafından ne zaman ve ne şekilde yazıldıklarının

bilinmesi, Müslümanların Kutsal Kitap'a olan bakışlarını daha da anlamlı bir hale getirecektir.

1. Eleştiri Nedir?

Eleştiri, genel olarak edebi belgeleri menşeyi, derlenme, üslup ve tarih gibi çeşitli açılardan bilimsel olarak incelemektir¹. Bu inceleme özellikle geçmiş dönemlerden günümüze kadar ulaşmayı başarmış eserlerin, adı geçen yazarlara veya dönemlere olan aidiyetlerinin hakiki olup olmadıklarını anlamak için kullanılır². Eleştiri (Criticism) kelimesi, "hüküm vermek, yargılamak, ayırt etmek, bir hükmü oluşturmada ya da bir değerlendirme yapmada ayırt edici olmak" anlamlarına gelen Yunanca "krino" kelimesinden türemiştir³. Terim olarak ise edebi metinleri kaynak, derlenme, üslup ve tarih gibi çeşitli açılardan bilimsel olarak inceleme, sanatsal veya edebi bir eserin kıymetini takdir etme ve özelliklerini açıklama sanatı anlamına gelir⁴. Eleştiri zamanla, amacı edebi eserler hakkında ince hükümler vermek ve birtakım incelemeler yapmak olan bir araştırma şekli olarak kabul edilmiştir. Edebi eserlere uygulandığında eleştiri, kusur bulmak değil, adil bir şekilde metnin erdemlerini ve zayıf noktalarını tespit etme anlamına gelmektedir. Başka bir ifade ile eleştirinin basit anlamı, ele alınan konu ne olursa olsun, eleştirmenin olabileceği kadar tarafsız bir yargıda bulunması eylemidir⁵.

XVIII. yüzyıldan itibaren, eleştiri metodunun bütün ilimlere, özellikle de tarihi belgelere uygulanmaya başlanmasıyla tarihi eleştiri ortaya çıkmıştır. Tarihi eleştiri metodu, belgelerin değerini

¹ John F. McCarthy, *Two Views Of Historical Criticism, Living Tradition Organ Of The Roman Theological Forum*, No 77 September 1998, <http://www.rtforum.org/lt/lt77.html>, 08.09.2007.

² Wilhelm Martin Leberecht De Wette, *Critical And Historical Introduction to the Canonical Scriptures of the Old Testament*, Harvard College Library, Boston 1843, s. 377.

³ Paul J. Achtemier, "Biblical Criticism", *Harper's Bible Dictionary (HBD)*, Harper and Row, San Francisco 1985, <http://www.bibletexts.com/glossary/biblical-criticism.htm>, 07.07.2007.

⁴ J. Strachan, "Criticism (Old Testament)", *Encyclopedia of Religion and Ethics (ERE)*, Edited by James Hastings, Edinburg 1930, IV, 314.

⁵ John H. Hayes & Carl R. Holladay, *Biblical Exegesis, A Beginner's Handbook*, John Knox Press, Second Edition, 1988, s. 26.

tespit eder, metnin otantik (hakiki) olup olmadığını ve ilk bütünlüğü içinde orijinal şekliyle günümüze ulaşmış olup olmadığını belirlemeye çalışır. Bu eleştiri metodu, çalışmaları esnasında metne ait gerçekleri ortaya çıkarmak için iki tür ölçü kullanır: Dış Ölçü ve İç Ölçü. Dış ölçü, eserin kaynağı ile ilgili sayılabilecek her türlü rivayet, belge ya da tanıklıktır. Bunlar eserin otantikliğine olan yakınlıklarına göre değerlendirilirler. İç ölçü ise metinde kullanılan üslup, dil karakteri ve metnin muhtevassından çıkan delillerdir. Bu deliller, metnin yazıldığına inanılan dönemle ve bu döneme ait geleneklerle olan ilişkisine göre tahlil edilirler. Eleştirmen, bütün bu saydığımız eylemleri metin üzerinde tatbik ederken olabildiğince tarafsız ve peşin hükümlerden uzak olmalıdır¹.

İki türlü eleştiriden bahsedilebilir:

1.1. Basit Eleştiri (Lower Criticism-Metin Eleştirisi)

Bu eleştiri, elimizde bulunan belge, kitap, tercüme, atıf ve elyazmalarından yola çıkarak ilgililenen metnin orijinal halini ya da orijinale en yakın halini elde etmeye çalışır. Üzerinde çalışılan belgeyle ilgili olan bu tür malzemeleri bir araya getirir, düzenler ve metnin ilk halini ortaya koymaya çabalar. Antik döneme ait metinlerin birçoğu, sonraki nesillere yazıcıların elleriyle yazdıkları kopya metinler aracılığıyla aktarılıyordu. Yazıcıların bu kopyalama esnasında bilinçli ya da bilinçsiz hata yapmaları kaçınılmazdı. Bu yüzden bir eserin birbirinin aynısı olmayan yüzlerce nüshası bulunabiliyordu. Örneğin, Shakespeare'in birçok eserinin birbirinden farklı metinleri vardır. Günümüze ulaşan bu farklı kopya metinler arasında, hangi eserin orijinal ya da orijinale en yakın olduğunu belirlemeye çalışmak hem zor hem de oldukça dikkat gerektiren bir iştir².

1.2. Derin Eleştiri (Higher Criticism-Edebi Eleştiri)

Bu eleştiri türü ise, ilgilendiği belgenin menşesini, yazarını, tarihini, kaynaklarını, yazılış tarzını ve edebi türünü araştırır. Söz

¹ Ömer Faruk Harman, *Metin, Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları*, İstanbul 1988, s. 203.

² Hayes&Holladay, *a.g.e.*, s. 12.

konusu belgenin otantikliği üzerinde durur¹. Bir belgenin kim tarafından, nerede ve ne zaman yazıldığını ortaya çıkarmaya çalışır.

2. Kutsal Kitap Eleştirisi

Kutsal Kitap Eleştirisi (Biblical Criticism), en geniş anlamıyla rasyonel metotların Kutsal Kitap'ı anlamada kullanılması² ve Kutsal Kitap'ı oluşturan eserlerin tarihsel değerlerinin ve kaynaklarının incelemeye tâbi tutulmasıdır³. Kutsal Kitap'ın antik dönemlerde yapılmış birçok farklı tercümesi ve yine birbirinden çok farklı kopyaları vardır. Bu eserler, günümüzde kullanılan Kutsal Kitap'a kaynak olmaları açısından büyük öneme sahiptir. Bu yüzden ilmî açıdan oldukça titiz bir şekilde incelemeye tâbi tutulmaları gerekir. Dolayısıyla Kutsal Kitap Eleştirisi, bu eserlerin tarihsel açıdan değerlerini ortaya koymaya ve kaynak olmaları bakımından güvenilirliklerini, ilmî ölçüler çerçevesinde, sorgulamaya çalışır.

Batı dünyasında akılcı anlayışın ortaya çıkması ve ilim dünyasında yaygınlaşması, batıların Kutsal Kitap'larına olan bakış açılarında birtakım değişmelere yol açmıştır. Kutsal Kitap Eleştirisi, Kutsal Kitap'a Ortaçağın aşırı tutuculuğu ile XIX. yüzyılın liberalizmi arasında bir tutum ile yaklaşmaktadır. Yani O'nu bir yandan kutsal bir metin olarak kabul ederken bir yandan da akılcılığın ve bilimselliğin getirmiş olduğu objektif, rasyonel ve bilimsel prensipler ışığında incelenmesi gereken bir kitap olarak görür⁴. Belgelerin değerini ve otantikliğini ortaya çıkarmak için kullanılan dış ölçüler ve iç ölçüler, diğer edebi ve tarihsel belgelere nasıl uygulandıysa aynen Kutsal Kitap'a da uygulanmıştır.

Batılılar, modern anlamda eleştiri metodunu XVIII. asırdan itibaren Kutsal Kitap'larına uygulamaya başlamışlardır. İlk olarak Eski Ahit'i oluşturan eserler, özellikle de Tevrat metni üzerine

¹ Harman, *a.g.e.*, s. 203.

² Richard N. Soulen & R. Kendall Soulen, *Handbook of Biblical Criticism*, Westminster John Knox Press, Kentucky 2001, s. 18.

³ George J. Reid, "Biblical Criticism (Higher)", *Catholic Encyclopedia (CA)*, New York 1908, IV, <http://www.newadvent.org/cathen/04491c.htm>, 12.08.2007.

⁴ Mehmet Paçacı, *Kutsal Kitaplarda Ölümötesi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001, s. 26.

yoğunlaşmış, daha sonra da Yeni Ahit'i oluşturan eserlere bu eleştiri metodu uygulanmıştır¹.

Şayet Kutsal Kitap Eleştirisi'nden kastettiğimiz anlam, rasyonel metotların kutsal sayılan metinlerin ve geleneklerin yorumlanması ve açıklanmasında kullanılması ise Kutsal Kitap Eleştirisinin bizzat Kutsal Kitap'ın kendisi kadar eski olduğunu belirtmemiz gerekir. Çünkü Kutsal Kitap'ın birçok bölümünde bizzat Kutsal Kitap'ın kendisi, çeşitli cümleleri ve gelenekleri yorumlamış ve açıklamıştır. Örneğin I. ve II. Tarihler kitaplarında, I. Krallar ve II. Samuel kitaplarında yer alan tarihsel açıklamalara eleştirel bir yaklaşımla bakan bölümler vardır. Ayrıca Eyüp kitabında, Tesniye'de anlatılan tarihe eleştirel bir yaklaşım vardır. Yine Matta ve Luka, Markos'un Hz. İsa'nın hayatını ve kişiliğini anlatma üslubunu eleştirirler. İşte Kutsal Kitap yazarlarının bizzat kendileri bile kendilerinden önceki gelenekte yer alan ve kutsal sayılan bir takım değerleri eleştirmişlerdir. Kutsal Kitap'ın önceki bölümlerinin yazarlarına göre sonraki dönemlerde yaşayan yazarların ortaya koydukları bu eleştirel bakış açıları bile Kutsal Kitap'ta yer almıştır. Konuya bu açıdan bakıldığında Kutsal Kitap Eleştirisi olarak isimlendirdiğimiz bu ilim dalının aslında ne kadar uzun bir geçmişe sahip olduğu anlaşılacaktır².

Kutsal Kitap Eleştirisi'nin genel olarak Aydınlanma Hareketi sonucunda oluşmuş bir ilim dalı olduğu yönünde bir kabul vardır. Bu yargının tam olarak doğru olduğunu söylememiz biraz zordur. Çünkü milattan sonraki ilk dört asırda Kutsal Kitap Eleştirisi'nin ilk örnekleri diyebileceğimiz ilk adımlar atılmıştır. Eski Ahit'in oldukça detaylı bir edisyon kritik (tenkitli neşir)³ baskısı M.S. III. yüzyılda yaşamış meşhur Kutsal Kitap âlimi Origene (184-185/253-254) tarafından yapılmıştır. Ayrıca yine bu dönemde Eski Ahit kitaplarının ne zaman ve kim ya da kimler tarafından yazıldığı, kitaplarda bulunan çelişkilerin nasıl açıklanması gerektiği, dört

¹ Şaban Kuzgun, *Dört İncil: Yazılması, Derlenmesi, Muhtevası, Farklılıkları, Çelişkileri*, Ertem Matbaası, Ankara 1996, s. 79.

² Soulen&Soulen, *a.g.e.*, s. 18.

³ Eleştirel basım. Bu tür basımlarda farklı [nüshalar](#) bulunan yazma veya matbu eserlerin aralarındaki ayrılıklar tespit edilir, farklılıklar dipnotlar halinde gösterilir, açıklayıcı [bilgi](#)ler verilir ve böylelikle eser aslına en uygun şekilde yayınlanır.

İncil'in kendi aralarında bulunan çelişkilerin nasıl izah edileceği, ileri gelen din adamları ve konunun uzmanları arasında tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar içinde yer alan İskenderiyeli papaz Dionysius (M.S. III. y.y.) örnek olarak verilebilir. Dionysius, Vahiy kitabının yazarının Yuhanna kitabının yazarı olan Aziz Yuhanna olamayacağını ileri sürmüştür. Delil olarak da bu iki kitabın üslubunun aynı olmadığını ve aynı kimsenin eseri olamayacak kadar farklı olduğunu göstermiştir. Dionysius'un savunduğu fikirler kendi döneminde pek etkili olamasa da modern dönemlerde yaşayan bir eleştirmen hiç farkında olmadan Dionysius'un ulaştığı neticelere ulaşmıştır¹.

Netice itibarıyla eleştiri disiplininin, geçmiş dönemlerde yazılmış eserlerin adı geçen yazarlara ve dönemlere olan aidiyetleri konusunu, bilimsel araştırma metotları kullanmak suretiyle ortaya çıkarmaya çalışan bir inceleme metodu olduğu görülmektedir. Temelinde eleştiri disiplini olan Kutsal Kitap Eleştirisi ise Kutsal Kitap dışındaki eserlerin güvenilirliklerini ortaya çıkarmak için uygulanan araştırma metotlarının aynen Kutsal Kitap'a da uygulanmasıdır. Kutsal Kitap'ı oluşturan eserlerin ilmi açıdan değerini, tarihsel açıdan da ne kadar sahih ve güvenilir olduğunu belirler. Kutsal Kitap'ı bir yandan kutsal bir metin olarak kabul ederken bir yandan da ilmi ölçüler çerçevesinde incelenmesi gereken bir eser olarak kabul eder.

3. Modern Eleştirinin Öncüleri

Kutsal Kitap Eleştirisi, ilmi bir disiplin olarak, dini araştırmalar sahasında kendisini ilk defa XVIII. yüzyılda göstermeye başlamıştır. Daha önceki yüzyıllara baktığımızda, özellikle kilisenin Kutsal Kitap'ın eleştirel olarak incelenmesine olan tavrı araştırmacılar üzerinde büyük bir baskı oluşturuyordu. Bu durum da haliyle araştırmacıların istedikleri gibi inceleme yapmalarına ve sonuçlarını yayınlamalarına izin vermiyordu. Fakat Reform döneminde elde edilen ilerleme sayesinde, bu baskı biraz olsun hafiflemeye başladı. Kutsal Kitap metinlerinin oluşumunda insanın

¹ C.H. Dodd, "Bölüm II (The Approach To The Bible)", *The Bible Today*, Syndics of the University Press, Cambridge 1956, <http://www.religion-online.org/showchapter.asp?title=689&C=894>, 29.08.2007.

rolü, yazarların kendilerine has üslubu ve bunların metnin oluşumundaki etkileri üzerinde durulmaya başlandı. Ayrıca, bu metinler incelenirken metnin yazıldığı yer, zaman, dil ve metni yazan yazar gibi unsurlar ciddi olarak inceleme konusu yapılmaya başlandı. Kutsal Kitap'ın eleştirel olarak incelenmesine kilise dışındaki ilim adamları da katıldı. Bu dönemde, bu tür araştırmalarıyla Kutsal Kitap Eleştirisi'nin temellerini atan ve bir disiplin olarak gelişmesine katkıda bulunan birçok araştırmacı vardır. Aşağıda bunlardan bazıları tanıtılmaya çalışılacaktır.

3.1. Spinoza (1632-1677)

Spinoza'yı, Modern Eski Ahit metin eleştirisinin babası olarak nitelendirebiliriz¹. Herkes tarafından bilinen *Theological and Political Tract* (Teolojik ve Politik İncelemeler) adlı meşhur eseri, sinagogdan ihraç edildikten 14 sene sonra 1670 yılında neşredilmiştir². Bu eser, Eski Ahit metin eleştirisi konusunun anlaşılmasında ve bu konu üzerinde yapılan çalışmalar hakkında oldukça doyurucu bilgiler verir³. Eser, toplumun düzenini ciddi anlamda sarsacak yeni fikirler ihtiva ediyordu. Nitekim eserin neşrinin hemen sonrasında tepkiler çığ gibi büyümüş ve Spinoza kendi çağdaşları tarafından "Süper Yıkıcı" ve "Lanetli" olarak anılmaya başlanmıştır⁴. Daha öncesinde ileri sürdüğü fikirler nedeniyle zaten sinagog tarafından 1656 yılında herem cezasına çarptırılmış ve Yahudi toplumundan uzaklaştırılmıştı⁵. Şimdi ise bu eseriyle hem Yahudilerin hem de muhafazakâr Katolikler ve Protestanların büyük tepkisini çekmiştir⁶. Eser, kilise tarafından Katolik mahkeme kararıyla yasaklanmıştır ve kitabın basılması, satılması ve elde bulundurulması suç sayılmıştır. Ayrıca eser, Katolik İndeksi'ne (Yasaklanmış Kitaplar Listesi) dâhil edilmiştir. Bu eser aleyhine altı yıl içinde otuz yedi buyruk

¹ Archibald Duff, *History of Old Testament Criticism*, London 1910, s. 101.

² Grobel, K., "Biblical Criticism", *The Interpreter's Dictionary of the Bible (IDB)*, I, George Arthur Buttrick, Abingdon Press, New York 1962, I, 409.

³ Duff, *a.g.e.*, s. 101.

⁴ Paul Hazard, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, Trc. Erol Güngör, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s. 155-156.

⁵ Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar Yayınları, İstanbul 2002, s. 212.

⁶ Duff, *a.g.e.*, s. 101.

yayınlanmış ve Spinoza'ya karşı bu eserden dolayı suikast girişimi düzenlenmiştir¹. Spinoza'nın bu kadar acımasızca eleştirilmesine sebep olan eseri incelediğimizde, Kutsal Kitap'ın vahiy mahsulü olduğuna inananların niçin bu kadar tepki gösterdiklerini kolaylıkla anlayabiliriz. Çünkü bu eserde ileri sürülen fikirler, kendi devrinde oldukça yıkıcı fikirler olarak görülmüştür².

Eserde 20 bölüm vardır. Özellikle yedinci ve sekizinci bölümleri, Eski Ahit metin eleştirisini asıl olarak ilgilendiren bölümleridir. Spinoza, alt başlığı "Kutsal Kitap'ların Açıklanması Hususunda" olan VII. Bölümde, Kutsal Kitap'ın açıklanması ve yorumlanması konusunda takip edilmesi gereken doğru kuralları belirlemiştir. Spinoza'ya göre Kutsal Kitap'ların yazıldığı orijinal dillerin ve bu dillerin tarihlerinin çok iyi bilinmesi şarttır. Ardından Kutsal Kitap'ı oluşturan her bir kitabın beyanları ayrı ayrı değerlendirilmeli ve eleştirel inceleme sonucu yeniden bir sıralama yapılmalıdır. Daha sonra her bir kitabın tarihi ve bu kitapların yazarlarının içinde bulunduğu şartlar tam olarak tespit edilmelidir³. Ayrıca, peygamberlerin kitaplarında bize kadar gelmiş olan çeşitli değişikliklerin tespit edilmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Her bir kitabın müellifinin hayatları, karakterleri, gayeleri, yazılarını hangi zamanda, hangi dille ve kimin için yazdıklarının belirlenmesi gerekir⁴.

VIII. bölümde ise "Tevrat, Yeşu, Hâkimler, Samuel ve Krallar kitaplarının, bu eserlerde tarif edilmiş olan kimseler tarafından yazılmadığı" görüşü açıklanır. Bu bölümde, yan başlıkta sayılan eserlerin her birinin tek yazarının mı yoksa birkaç yazarının mı olduğu, ayrıca bu yazarların kimler olabileceği sorularının yanıtını bulmak için adı geçen eserlerin dikkatli bir incelemesi yapılır. Bu bölüm, eserin belki de en şaşırtıcı ve insanların en fazla tepkisini çeken bölümüdür. Tevrat'ın Musa tarafından yazılmış olduğu şeklinde inanılan geleneksel görüşü eleştirir. Eleştirisinin temel dayanağını da M.S. 1167 yıllarında ölmüş olan oldukça saygın ve

¹ Richard Elliott Friedman, *Kitâb-ı Mukaddes'i Kim Yazdı*, Trc. Muhammed Tarakçı, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2004, s. 27.

² Hazard, *a.g.e.*, s. 156.

³ Duff, *a.g.e.*, s. 101.

⁴ Benedict de Spinoza, *Tractatus Theologico-Politicus*, London 1862, s. 148.

bilgili bir Yahudi haham Rabbi Avraham İbn Ezra'ya dayandırır. Spinoza, bu saygın hahamın Musa'nın kendisine atfedilmiş olan kitapları yazdığına inanmadığını iddia ediyordu. Spinoza kendisinden yaklaşık olarak 500 yıl önce yaşamış ve oldukça bilgili olan bu hahamın, Musa'nın Tevrat'ı yazdığı görüşünü reddettiğini açıklar¹. Spinoza, bu iddiasını İbn-i Ezra'nın tespit ettiği şu delillere dayandırır:

1. Tesniye kitabının hemen başında yer alan “ Erden'in öte tarafında” ifadesi, Musa tarafından yazılmış olamaz. Çünkü Musa, hayattayken Erden'in öte tarafına geçmemiştir.
2. Tesniye 27. bâb, bize Musa tarafından yazılmış olan kitabın tamamının, bir mezbah üzerine yazıldığını haber verir. Yahudi din âlimlerinin açıklamalarına göre bu mezbah on iki taştan yapılmıştır. Tevrat'ın bütün sözlerinin bu on iki taş üzerine sığması mümkün değildir. O halde, Musa'nın kitabı on iki taş üzerine sığacak kadar kısa olmalıdır.
3. Tesniye 31/9 cümlesi “Musa bu yasayı yazıp Rabbin Antlaşma Sandığı'nı taşıyan Levili Kohenlere ve bütün İsrail ileri gelenlerine verdi.” şeklindedir. Görüldüğü üzere, Musa'nın yasayı yazdığı açıklanmaktadır. Ancak bu ifadeler Musa'ya ait olamaz. Musa'nın hayatı ve yazıları hakkında bilgi veren başka birisine ait olmalıdır.
4. Yaradılış 12/6 cümlesinde İbrahim'in Kenan topraklarına ulaşması “Ve o vakit Kenanlılar memlekette idiler.” ifadesiyle anlatılmaktadır. Metnin bu bölümü, Kenanlıların o topraklardan sürülmelerinden sonra yazılmış olmalıdır. Kenanlıların o topraklardan sürülmeleri de Musa'nın ölümünden sonra gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu metnin yazarı Musa sonrasında yaşamış birisi olmalıdır. Çünkü Musa zamanında Kenanlılar hâlâ o topraklara sahiptiler. Abraham İbn-i Ezra tefsirinde bu metinden bahsederken “ bu metinde bir sır vardır ve sırrı anlayan da sessiz kalmalıdır” şeklinde bir açıklama yapar. Spinoza'ya göre aslında bu metinde bulunan ve İbn-i Ezra'nın anlayanın sessiz kalmasını önerdiği sır, Musa'nın zamanında bu metnin yazılmadığıdır.

¹ Duff, *a.g.e.*, s. 103-104.

5. Yaradılış 22/14 cümlesinde Moriah Dağı, Tanrı'nın Dağı olarak isimlendirilmektedir. Bu dağa, Tanrı'nın Dağı ismi, Süleyman Mabedi'nin yapılmasından sonra verilmiştir. Musa, Tanrı'nın seçtiği hiçbir yer ismi belirtmemiştir. Aksine Musa, Tanrı'nın ilerde isminin "Tanrı'nın Dağı" olacak olan bir yer seçeceğini söylemiştir. Dolayısıyla bu metin de Musa tarafından yazılmış olamaz. Olsa olsa Süleyman Mabedi'nin yapılmasından sonra yaşamış birisi tarafından yazılmış olmalıdır.
6. Tesniye 3/11 cümlesinde, Başam Kralı Og ile ilgili bölümde, " - Refalılar'dan yalnız Başam Kralı Og sağ kalmıştı. Og'un Ammonlular'ın Rabba Kenti'ndeki yatağı demirdendi. O gün kullanılan arşın ölçüsüne göre uzunluğu dokuz, eni dört arşındı.- " cümlesi parantez içinde yazılmıştır. Bu parantezler açıkça bu cümlenin yazarının Musa'dan çok sonra yaşadığını göstermektedir. Çünkü bu cümlenin üslubu buna delalet etmektedir. Ayrıca, cümlede zikredilen Og'un demirden yatağı ilk olarak, Rabba kentini fetheden Davut tarafından bulunmuştur (II. Samuel 12/30)¹.

Spinoza, İbn-i Ezra kaynaklı argümanlarını saydıktan sonra, İbn-i Ezra'nın gözden kaçırdığını düşündüğü ve daha önemli olarak kabul ettiği kendi delillerini de şöyle açıklar:

1. Tevrat metninin birçok yerinde yazar, Musa ile ilgili bölümlerde O'nunla üçüncü kişi olarak konuşmaktadır. Ayrıca, Musa'nın dâhil olduğu ilgili cümlelerde, yazar sanki olayın şahidiymiş gibi bir anlatım içinde bulunur: "Musa, Tanrı ile konuştu.", "Rab, Musa ile yüz yüze konuştu.", "Musa yeryüzünde yaşayan herkesten daha alçakgönüllü birisiydi.", "O günden bu yana İsrail'de Musa gibi Rabbin yüz yüze görüştüğü bir peygamber çıkmadı.". Diğer yandan, özellikle Tesniye kitabında Musa'nın insanlara kanunu açıklamasının anlatıldığı bölümde, Musa olayları birinci tekil şahıstan anlatır: "Rab bana söyleyip dedi:". Musa'nın kavmine olan konuşması bittikten sonra, cümlelerin devamına baktığımızda Musa'dan yine üçüncü şahıs olarak bahsedildiğini ve Musa'nın açıkladığı kanun yasasını kavmine nasıl verdiğini, onları nasıl uyardığını, Musa'nın son günlerinin

¹ Spinoza, *a.g.e.*, s. 170-173.

nasıl geçtiğini ve ölümünü görürüz. Metnin anlatım tarzından, yazarın olaylara şahitlik yapan üslubundan ve metnin tamamında anlatılan olayların içeriğinden bu kitapların Musa tarafından yazılmış olamayacağını anlayabiliriz.

2. Tesniye kitabının son bölümünde sadece Musa'nın ölümü ve defni anlatılmaz. İbranilerin Musa'nın ölümünden sonra 30 gün boyunca yas tuttıkları da anlatılır. Ayrıca Musa'dan sonra gelen peygamberle Musa'yı mukayese eden cümleler vardır. Hatta Musa'nın hepsinden büyük bir peygamber olduğunu iddia eden cümleleri bile görebiliriz: Tesniye 34/8: "İsrailliler Moav ovalarında Musa için otuz gün yas tuttular. Sonra Musa için ağlama ve yas tutma günleri sona erdi.", Tesniye 34/10: " O günden bu yana İsrail'de Musa gibi Rabbin yüz yüze görüştüğü bir peygamber çıkmadı." Tevrat'ta yer alan bu tür ifadeler, ne Musa tarafından ne de Musa'dan hemen sonra yaşamış birisi tarafından yazılmıştır. Ancak, yüzyıllar sonrasında yaşamış olan ve diğer peygamberleri de görüp bir tarihçi gibi geçmişini değerlendirebilen bir kimse tarafından yazılmış olmalıdır. Özellikle şu cümleler dikkat çekicidir: Tesniye 34/6: " bugüne kadar kimse O'nun kabrinin yerini bilmez.".
3. Tevrat'ta bulunan bazı mekân isimlerinin, Musa'nın zamanında bilinen isimlerle değil de daha sonraki devirlerde bilinen isimlerle anıldıklarını görüyoruz. Örneğin, Hâkimler 18/9: " Yakup'un oğlu olan ataları Dan'ın anısına kente Dan adını verdiler. Kentin eski adı Layış'ti." cümlesinde ve Yaradılış 14/14: "Avram yeğeni Lut'un tutsak alındığını duyunca, evinde doğup yetişmiş üç yüz on sekiz adamını yanına alarak dört kralı Dan'a kadar kovaladı." cümlesinde geçen Dan şehri, bu ismi en iyi bir tahminle Yeşu'nun ölümünden uzun bir süre sonra almıştır. Dolayısıyla bu ismin Musa zamanında bilinmiş olmasına imkân yoktur.
4. Çıkış 16/35: " İsraililer yerleştikleri Kenan topraklarına varıncaya dek kırk yıl men yedi." cümlesinde Kenan'a gelene kadar men yendiği anlatılmaktadır. Ancak biz hem Tevrat'taki bu cümlelerin öncesinde ve sonrasında bulunan bilgilerden hem de tarihi bilgilerden bildiğimiz kadarıyla, İsrailoğulları Musa zamanında Kenan topraklarına girmemişlerdir. Yeşu zamanında

Kenan diyarına yerleşilmiştir (Yeşu 6/12). Dolayısıyla bu cümlelerin de diğerleri gibi Musa tarafından yazılmış olmasına imkân yoktur¹.

Spinoza, İbn-i Ezra'nın Tevrat üzerine yazdığı tefsirden bakarak tespit ettiği İbn-i Ezra kaynaklı argümanlarını ve kendi tespit ettiği argümanları bu şekilde açıkladıktan sonra Tevrat'ın yazarının Musa olamayacağını gün gibi aşikâr olduğunu söylemiştir². Yeri gelmişken şunu da belirtmek gerekir ki Spinoza sadece Tevrat'la ilgili düşüncelerini açıklamakla yetinmemiş, Eski Ahit'i oluşturan diğer kitaplar üzerinde de Kutsal Kitap Eleştirisini yakından ilgilendiren yorumlar yapmıştır.

Yeşu kitabının Yeşu tarafından yazılmış olamayacağını, ancak Yeşu'nun herkes tarafından tanındığı bir zamanda yaşamış bir kimse tarafından yazılmış olabileceğini iddia etmiştir. Yeşu 6/27 cümlesinde geçen, "Rab Yeşu'yla birlikteydi. Yeşu'nun ünü ülkenin her yanına yayıldı." açıklamasından bu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Yeşu kitabında yer alan bir takım anlatılar, Yeşu'nun ölümünden sonra yazılmıştır. Örneğin, Yeşu 10/14'de geçen " Ne bundan önce, ne de sonra Rabbin bir insanın dileğini işittiği o günkü gibi bir gün olmamıştır. Çünkü Rab İsrail'den yana savaştı." cümlesinden Yeşu kitabının, Yeşu'nun ölümünden asırlarca sonra yazıldığı net bir şekilde anlaşılmaktadır. Söz konusu cümlede, Tanrı'nın Yeşu'nun yaptığı bir duayı kabul etmesi anlatılır, ancak Tanrı'nın bu tür bir duayı kabul etmesinin Yeşu'dan sonra bir daha gerçekleşmediği de belirtilmektedir. Bunun bilinebilmesi, bu cümlenin ancak sonraki asırları yaşayan bir kimse tarafından yazılmış olmasını gerektirir. Bundan dolayı Yeşu kitabı yazarının Yeşu olmasına imkân yoktur³.

Hâkimler kitabının, bu dönemde yaşamış olan hâkimler tarafından yazıldığına inanmak çok güçtür. Çünkü kitabın ikinci bölümünde anlatılan olayların genel bir değerlendirmesi yapıldığında görülecektir ki bu bölümü daha sonraki asırlarda yaşamış bir tarihçi yazmıştır. Ayrıca bu tarihçinin, bölümde sık sık değindiği İsrail'de o zaman bir kralın bulunmadığı bilgisinden de bu

¹ Spinoza, *a.g.e.*, s. 173-175.

² Spinoza, *a.g.e.*, s. 175.

³ Spinoza, *a.g.e.*, s. 178-179.

tarihçinin monarşik bir devletin kurulduğu zamanda yaşadığı sonucunu çıkarabiliriz¹.

Samuel kitabının yazarı da Samuel peygamber değildir, çünkü bu kitapta Samuel'in vefatından asırlarca sonra yaşanmış olaylar anlatılır. Samuel tarafından yazılmadığının en kesin kanıtlarından biri I.Samuel 9/9 cümlede geçen “ (Evvelleri İsrail’de Allah’tan sormak için gittiği zaman adam böyle derdi: Gel Görene gidelim; çünkü şimdi Peygamber denilene önceleri Gören denilirdi.) “ cümlesidir. Bu cümle, parantez içinde verilmiştir. Metnin yazarı, kendi zamanında “Peygamber” olarak nitelendirilen bir kimsenin, eskiden “Gören” olarak nitelendirildiği bilgisini parantez içinde bize aktarır. Bu durum, metnin Samuel peygamberden asırlarca sonra yazıldığını bize ispatlar².

Krallar kitabının, derleme bir eser olduğunu iddia eder. Özellikle, eserin incelenmesinde içsel delillerin kullanılması sonucunda, Krallar kitabının, Süleyman’ın İşleri kitabı (I.Krallar 11/41), İsrail Krallarının Tarihler kitabı (I.Krallar 14/19) ve Yahuda Krallarının Tarihler kitabının (I.Krallar 14/29) bir derlemesi olduğu neticesine varır³.

Eski Ahit’i oluşturan bu eserler hakkındaki fikirlerini açıkladıktan sonra, bu eserlerin tamamının (Yeşu, Hâkimler, Samuel ve Krallar) daha sonraki asırlarda yaşamış bir tarihçi yazar tarafından kaleme alındığını söyler. Yazım sebebi olarak da Yahudilerin antik dönemlerden mabedin birinci defa yıkılışına kadar olan zaman diliminde yaşadıklarını yazıya dökme isteğini gösterir. Bu tarihçinin Ezra olması gerektiğini, çeşitli deliller sayarak göstermeye çalışır⁴.

3.2. Richard Simon (1638-1712)

Richard Simon, Katolik kilisesinde Yahudi Eski Ahit’i üzerine yapılan çalışmaların öncüsü olmuştur⁵. Protestanlıktan Katolikliğe geçmiş bir papaz olan Simon, önceleri felsefe tahsil etmiş ancak

¹ Spinoza, *a.g.e.*, s. 179.

² Spinoza, *a.g.e.*, s. 179.

³ Spinoza, *a.g.e.*, s. 179-180.

⁴ Spinoza, *a.g.e.*, s. 181.

⁵ Adam, *a.g.e.*, s. 40.

papaz olmak isteyince Paris papaz okuluna gitmiştir. Fakat burada yaşadığı bir takım pek “iğrenç” şeyler yüzünden okulu yarım bırakmış, daha sonra da ilâhiyat tahsil etmiştir. İbranice öğrenmiş ve Kutsal Kitap’ı İbranice aslından okumaya ve tenkitli şerhlerine çalışmaya başlamıştır¹.

Spinoza’nın eserlerini incelemiş ve O’ndan etkilenmiştir. Sonunda 1678 yılında meşhur *Histoire Critique du Vieux Testament - Eski Ahit’in Tenkidî Tarihi-* adlı eserini neşretmiştir. Simon, üç cilt olarak hazırladığı bu eserinde, Eski Ahit’i eleştirel bir bakış açısıyla incelemiştir. Eski Ahit’in anlaşılabilmesinin temel şartlarından birinin filolojik bilgi olduğunu ısrarla belirtmiştir. Metinlerin hangi zaman ve yerlerde, hangi durumda bulunduğunu ve üzerlerinde meydana gelen bütün değişimleri tam ve doğru bir şekilde bilmeden Kutsal Kitap’ları iyice anlamının mümkün olamayacağını savunmuştur. Ayrıca Eski Ahit metninin günümüze ulaşana kadar bir takım değişikliklere uğradığını, çözülmesi gereken kronolojik problemleri bulunduğunu ve bazı bölümlerinde oldukça ilginç takdim ve tehirler bulunduğunu iddia etmiştir². Simon’a göre Tevrat metnini Musa yazmamıştır. Musa’dan başka bir kimse Tevrat’ı derlemiş ve kaleme almıştır³. Musa tarafından yazılmış olamayacağı görüşünü, Tevrat’ta Musa zamanından öncesine ait iktibaslar, atasözleri ve mısralar bulunduğunu ve Musa zamanından sonrasına ait olayların anlatıldığını ileri sürerek delillendirmeye çalışmıştır. Bu görüşüne örnek olarak Tesniye kitabının son kısmında anlatılan Musa’nın ölümü ve defnedilmesi hikâyesini vermiştir. Bu hikâyenin Musa tarafından yazılmış olmasının akıl tarafından kabul edilemez olduğunu savunmuştur. Bir de Kutsal Kitap’taki bazı hikâyelerin anlatımında göze çarpan tekrar ifadeleri ve bu ifadeler arasındaki tenakuzlar üzerinde durmuştur. Özellikle Tufan hikâyesinde geçen tekrar ifadelerini açıklamış ve bu hadisenin tek bir yazar tarafından kaleme alınmış olmasının kesinlikle mümkün olmadığını belirtmiştir⁴.

¹ Hazard, *a.g.e.*, s. 200-201.

² Hazard, *a.g.e.*, s. 202-208.

³ Richard Simon, *A Critical History of the Old Testament*, Translated into English by a Person of Quality, London, 1682, s. 36.

⁴ Simon, *a.g.e.*, s. 37-38.

Simon'ın Kutsal Kitap Eleştirisi alanındaki bu büyük eseri, yayımlandığı yıl Kraliyet meclisinin kararı ile yasaklanmış ve basılı olan binüçyüz nüshasından altısı hariç¹ tamamı polis nezaretinde toplanıp hamur makinelerine atılmıştır. 1683 yılında da Katolik kilisesi bu eseri Katolik İndeksi'ne (Yasaklanmış Kitaplar Listesi) dâhil etmiştir.

1689 yılında Kutsal Kitap Eleştirisi alanındaki diğer önemli eseri *Histoire Critique du Texte du Nouveau Testament -Yeni Ahit'in Tenkidî Tarihi-* neşretti. Bunu Yeni Ahit'le ilgili olarak yazdığı diğer eserleri takip etti. Katolik kilisesinin bütün sansürüne rağmen, ilimden başka bir şey düşünmeyen bir ilim adamı olarak işine devam etti.

Richard Simon, modern Kutsal Kitap Eleştirisi'nin babası olarak birçok kaynakta adı geçen bir ilim adamıdır. O, kendi zamanına kadar yazılan tüm eleştirel materyalleri toplayıp dikkatli bir şekilde incelemeye tâbi tutmuştur. Simon'ın yaptığı en önemli iş, kutsal olmayan alanda yazılmış olan eserlerin araştırılmasında kullanılan tekniklerin, Kutsal Kitap üzerinde de kullanılmasının yolunu açmasıdır². Bir başka önemli yanı da ilk defa bir ilâhiyat uzmanı olarak Musa'nın geleneksel olarak kendisine atfedilen kitapların yazarının olamayacağını söyleme cesaretini göstermiş olmasıdır. Kendisinden önce yaşamış olan bir takım ilim adamları, bu görüşü açıklamışlardı; ancak ilk defa, bir ilâhiyat uzmanı olarak Simon bu görüşe sahip olduğunu söylemiştir. Ayrıca Eski Ahit'i oluşturan diğer eserlerin, yazıldıklarına inanılan zamanda değil daha sonra yaşamış yazarlar tarafından derlenmek ve son şekli verilmek suretiyle yazıldıklarını savunmuştur³. Yazmış olduğu eserler sayesinde Kutsal Kitap Eleştirisi, prensipleri ve kuralları olan bir disiplin haline gelmiştir.

3.3. Jean Astruc (1684-1766)

Babası sonradan Hıristiyan olmuş bir Yahudi aileden gelen Astruc, önceleri bir Protestan iken daha sonra Katolik olmuştur. Tıp

¹ Friedman, *a.g.e.*, s. 28.

² Mehmet Sakioğlu, *Teorat'ı Kim Yazdı*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 69.

³ Grobel, *a.g.m.*, *IDB*, I, 411.

alanında eğitim görmüş, tıp profesörü olmuş ve Fransa kralı XIV. Louis'in saray doktorluğunu yapmıştır¹.

Astruc'un önemi, hayatının sonlarına doğru yazdığı ve yayınlayıp yayınlamamakta uzun süre tereddüt ettiği meşhur eserinden gelir. *Conjectures sur les mémoires originaux dont il paroît que Moÿse s'est servi pour composer le livre de la Génèse. Avec des remarques qui appuient ou qui éclaircissent ces conjectures*" -Musa'nın Yaradılış kitabını yazarken yararlandığı sanılan asıl anılar hakkındaki düşünceler- isimli 1753 yılında neşrini yaptığı bu eseriyle Kutsal Kitap ile ilgili yerleşik bütün inançları altüst edecek fikirler ortaya atmaya başlamıştır². Yazarın bu eseri Tevrat'ın kaynak eleştirisi alanının en temel eserlerinden biridir. Astruc, kendisinden önce yaşamış olan ilim adamlarının özellikle Eski Ahit'le ilgili tespit ettiği problemleri belirledi. Ancak bu noktada, Astruc diğerlerinin yapmadığını yaptı ve bu problemlerin nasıl çözülmesi gerektiği hakkında çeşitli fikirler sundu. Sunduğu bu çözüm önerileri yaklaşık olarak iki asır boyunca güncelliğini korumuştur.

Astruc, aydınlatılmasını gerekli gördüğü noktaları üç ana başlık altında toplamıştır:

- A) Aynı olaya ait anlatımın, tekrar ifadelerle birkaç kez yeniden anlatılması.
- B) Tanrı isminin Yehova ve Elohim olarak farklı iki şekilde geçmesi.
- C) Metinde bulunan kronolojik hatalar³.

Astruc, Tevrat'ın İbranice metninde Tanrı'nın iki ayrı isminin bulunduğunu⁴, Tanrı'ya, Tevrat'ta izafe edilen Elohim ve Yehova isimlerinin aslında birbirlerinin sinonimi (müradifi-eşanlamlısı) olmadıklarını, çünkü bazı yerlerde sadece Elohim adı geçerken, diğer bazı yerlerde ise sadece Yehova adının geçtiğini, şayet Tevrat'ı Musa yazmışsa bu tür farklı ifadeleri O'nun, ya hiç kullanmaması veya kullanmışsa ayrı ayrı yerlerde değil, rastgele ve karışık olarak kullanması gerektiğini söylemiştir. O'na göre bu durum, Musa'dan sonraki dönemlerde yapılan kompozisyonlarda, farklı kaynaklardan istifade edilmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. O, Tekvin kitabının en

¹ Grobel, a.g.m., *IDB*, I, 410; Adam, a.g.e., s. 41; Harman, a.g.e., s. 214.

² Kuzgun, a.g.e., s. 105; Duff, a.g.e., s. 122.

³ Grobel, a.g.m., *IDB*, I, 410.

⁴ Duff, a.g.e., s. 123.

az iki veya üç ayrı yazar tarafından kaleme alınmış metinlerden derlenmiş olduğunu, bu yazarlardan her birinin Tanrı için ayrı ayrı isimler kullandıklarını, dolayısı ile onların metinleri aynen olduğu gibi kopya etmeleri neticesinde bu durumun ortaya çıktığını söylemiştir¹. Tevrat metninde Tanrı için iki farklı isim kullanıldığının tespiti aslında kilise babalarından Augustine ve Tertullian tarafından daha önce yapılmıştı. Ancak üzerinde pek fazla durulmayan bu hususu Astruc, Tevrat üzerine yaptığı incelemesinin temel noktasına koymuştur².

Astruc, eserinde Tekvin kitabını incelemeye tabi tutmuş, metni dört sütun olarak yazmıştır. Birincisini "A" (Elohim kaynağı), ikincisini "B" (Yahvist kaynak), üçüncüsünü "C" (Tekvin'in 7/20-24 cümleleri), dördüncüsünü "D" (İsrail'e ait olmayan malzemeler) harfleri ile işaretlemiştir. Böylece Astruc, Tevrat'ın değişik kaynaklardan derlendiği teorisini ortaya atmış oldu³. O'na göre Tekvin, Musa zamanında yazılmıştır, ancak daha sonraki dönemlerin tembel ve cahil yazarları, O'nu yeniden yazarlarken büyük yanlışlıklar ve hatalar yapmışlar ve bu kitapta keyfi değişikliklere sebep olmuşlardır⁴.

3.4. J.G.Eichhorn (1752-1827)

Bir protestan teolog olan Eichhorn, 1752 yılında bir papazın oğlu olarak doğdu. 1770 yılında Göttingen'de ilâhiyat eğitimi aldı. 25 yaşından itibaren Jena Üniversitesinde Doğu Dilleri bölümünde öğretim görevlisi olarak uzun yıllar hizmet verdi. 1780-1783 yılları arasında ilim dünyasında genel kabul gören eseri "Eski Ahit'e Giriş" adlı eserini neşretti⁵.

Tevrat metninin tamamı üzerine yaptığı ilmi çalışmalarında, Tevrat'ta Musa'ya ait bölümlerin bulunduğunu ancak, Musa'ya ait olmayan başka kaynaklardan alınmış bilgilerin de Tevrat metninde bulunduğunu ifade etti. Astruc gibi O da, Tekvin bölümünde

¹ Kuzgun, *a.g.e.*, s. 106.

² Duff, *a.g.e.*, s. 123.

³ Adam, *a.g.e.*, s. 41.

⁴ Grobel, *a.g.m.*, *IDB*, I, 410.

⁵ T.K.Cheyne, *Founders Of Old Testament Criticism*, London, 1893, s. 13-24; Grobel, *a.g.m.*, *IDB*, I, 411.

Tanrı'nın isimlerinin Yehova ve Elohim olarak geçtiğini tespit etti¹. Ayrıca Tevrat metninde, Yahvist ve Elohist kaynakların dışında Kohenler² kaynağının da bulunduğunu iddia etti. Eichhorn'a göre, bu kaynaklar, Musa'nın yaşamının sonlarında ya da hemen ölümünden sonra bir araya getirilmiştir. İbrahim ve İshak peygamberlerin hayatları Yahvist kaynaklardan, Yakup ile Yusuf peygamberlerin hayatları Elohist kaynaklardan alınarak yazılmıştır³.

Eichhorn'un ulaştığı bilimsel sonuçlar tam olarak doğru değildir. Ancak, bu sonuçların kendisinden sonra yaşayan Kutsal Kitap âlimlerinin, Kutsal Kitap Eleştirisi alanında yapacakları çalışmalara cesaret verici bir etkiye bulunduğunu belirtmek gerekir⁴.

3.5. Karl David Ilgen (1763-1834)

Ilgen, *Nulla Vestigia Retrorsum* (1798) isimli eserinde, Tevrat'ta sadece bir Elohist metnin değil, iki ayrı Elohist metnin var olduğunu ileri sürmüştür. O'na göre bu ikinci Elohist metin, Levililer'deki kohanler metnine çok benzemektedir⁵. Böylece O, Tevrat metninin temel olarak üç dokümana dayandığını kabul etmiştir. Birinci kaynak Yahvist (J) kaynaktır, ikinci kaynak Birinci Elohist (E¹) kaynağıdır (daha sonra bu kaynak Kohenler Metni (P) olarak adlandırılacaktır) ve üçüncü kaynak da İkinci Elohist (E²) kaynaktır (bu kaynak da daha sonra sadece Elohist (E) kaynak olarak adlandırılacaktır)⁶.

Eski Ahit'in diğer kitapları üzerinde de bir takım fikirleri olan Ilgen, 1789 yılında Eski Ahit metin eleştirisi alanında yazmış olduğu bir eserinde, Eyüp kitabının Musa zamanından önce yazılmış bir eser olduğunu ve İsraililer tarafından yazılmış olamayacağını iddia etmiştir⁷.

¹ Kuzgun, *a.g.e.*, s. 108; Reid, *Biblical Criticism (Higher)*, CA, IV, <http://www.newadvent.org/cathen/04491c.htm>, 15.07.2007.

² İngilizcesi Priestly Source (P) olan Kohenler Kaynağı, Türkçeye genellikle "Ruhban Metni" olarak tercüme edilmektedir.

³ Cheyne, *a.g.e.*, s. 24-25.

⁴ Geisler, Norman L. ve William E Nix, *A General Introduction to the Bible*, Moody Press, Chicago 1986, s. 157-158

⁵ Kuzgun, *a.g.e.*, s. 109.

⁶ Harman, *a.g.e.*, s. 214; Cheyne, *a.g.e.*, s. 28-29.

⁷ Cheyne, *a.g.e.*, s. 27.

3.6. Alexander Geddes (1737-1802)

İskoçyalı bir papaz olan Alexander Geddes, Paris’te ilâhiyat eğitimi almıştır. Sorbonne Üniversitesi’nde İbranice öğrenmiştir¹. 1792 yılında *The Holy Bible or The Book Accorded Holy by The Jews and Christians* adlı eserini yayınladı. Tevrat ve Yeşu kitaplarının tercümelerini yaptı. 1800 yılında *Critical Remaks On The Hebrew Scriptures* adlı meşhur eserini neşretti.

Geddes, 1800 yılında yayınladığı Eski Ahit’in eleştirisi ile ilgili *Critical Remaks* adlı eserinde, Yeşu kitabının üslup bakımından Tevrat gibi yazıldığını tespit ettiğini söylemiştir. Yeşu kitabını, Tevrat’ı oluşturan beş kitap arasına dâhil etmiş ve böylece Tevrat’ın kitaplarının sayısını altıya çıkarmıştır. Eskiden, beş kitaptan oluşan Tevrat’a “Pentateuch” ismi verilirken, şimdi altı kitaptan oluşan anlamında “Hexateuch (Altılı)” ismi verilir olmuştur². Yeşu kitabının Tevrat’la birlikte Hexateuch adı altında aynı yazardan çıkma tek bir külliyat olduğunu ileri sürmüştür³. Ayrıca, Astruc ve Eichhorn’un Yaradılış kitabının derlenmesinde temel olarak iki kaynak kullanıldığını savunan görüşünü geliştirmiş ve Hexateuch’un sadece Yahvist ve Elohist kaynaklardan değil bunlara ilaveten birçok kaynaktan derlendiğini iddia etmiştir⁴. Tevrat metninin farklı dönemlerde ve farklı miktarlarda yazılmış, muhtemelen Süleyman zamanında bir redaktör tarafından derlenmiş bir derleme eser olduğunu savunmuştur⁵.

Alexander Geddes, Tevrat’ın her bir kelimesinin ilâhi vahiy olmadığı görüşünü benimseyen birçok ilim adamının olduğunu ve kendisinin de bu görüşü destekleyenlerden biri olduğunu belirtmiştir⁶. Eserleri ile daha önce Astruc’un ortaya koyduğu teorinin tersine, Tevrat’ın sadece iki veya üç kaynak metinden düzenlenmediğini, aksine Tevrat’ın tamamının, değişik çağlara ait ve ilmî değeri şüpheli bilgilerle dolu pek çok kâğıt parçaları

¹ Strachan, a.g.m., *ERE*, IV, 315.

² Adam, *a.g.e.*, s. 42.

³ Kürşat Demirci, *Dinler Tarihinin Meseleleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 1997, s. 45.

⁴ Adam, *a.g.e.*, s. 42. ; Strachan, a.g.m., *ERE*, IV, 315.

⁵ Strachan, a.g.m., *ERE*, IV, 315.

⁶ Duff, *a.g.e.*, s. 113.

koleksiyonlarının, Süleyman zamanında bir kitap haline getirilmesi ile oluşturulduğunu söylemek sureti ile "Parçalar Hipotezi" (*Fragment Hypothesis*)'ni ortaya attı¹.

3.7. W.M.L. De Wette (1780-1849)

1780 yılında Almanya'nın Weimar şehri yakınlarındaki Ulla kasabasında doğmuştur. Babası rahip olan De Wette, ilk eğitimini Weimar lisesinde tamamlamış ve 1799 yılında Jena Üniversitesi'ne gitmiştir².

1805 yılında Tesniye kitabı üzerine yapmış olduğu incelemeyle doktor ünvanını aldı. Yazmış olduğu tezinde, Tesniye kitabında kullanılan edebi üslubun diğer dört kitapta kullanılan üsluptan oldukça farklı olduğunu ve bu kitabı Musa'nın yazmış olamayacağını belirtti. Tesniye kitabının yazarının, Tevrat'ı oluşturan yazarın diğer dört kitabın yazarından farklı biri olduğunu ve diğerlerinden sonra yaşadığını iddia etmiştir. Tesniye kitabının muhtemelen kral Yoşiya zamanında, M.Ö. 600 yılından önce yazıldığını söyledi. Tesniye kitabının 12. ile 26. babları arasında kalan bölümünün, farklı bir kaynaktan geldiğini ve kral Yoşiya zamanında bulunduğu rivayet edilen (II. Krallar 22-23) ve Yoşiya'nın reformlarına temel teşkil eden Tevrat metni olduğunu ileri sürdü³.

1806-1807 yıllarında, iki cilt olarak hazırladığı *Contributions to the Old Testament Introduction* adlı eserini neşretti. Bu kitaplarında Tarihler kitabının incelemesini yaptı. Ayrıca Tevrat'ta anlatılan hikâyelerin tarihselliği üzerinde durdu⁴. 1811 yılında kaleme aldığı *Mezmurların Yorumu* adlı eserinde birçok mezmurun Davud'a atfedilmesini reddetti. Örneğin, 14. mezmurun, Sürgün sonrasına ait bir çalışma olması gerektiğini, ayrıca 132. mezmurun da Davud'a ait bir mezmur değil Süleyman'a ait bir mezmur olabileceğini savundu⁵.

¹ Kuzgun, *a.g.e.*, s. 107.

² Cheyne, *a.g.e.*, s. 31.

³ Duff, *a.g.e.*, s. 127; Cheyne, *a.g.e.*, s. 32-33; Friedman, *a.g.e.*, s. 31; Strachan, *a.g.m.*, *ERE*, IV, 316.

⁴ Cheyne, *a.g.e.*, s. 33.

⁵ Cheyne, *a.g.e.*, s. 38; Duff, *a.g.e.*, s. 127.

3.8. H. Hupfeld (1796-1866)

1853 yılında yazdığı *The Sources of Genesis –Yaradılış Kitabının Kaynakları-* adlı eserinde, daha önce Ilgen tarafından dile getirilen, Tevrat'ta sadece bir Elohist metnin değil, iki ayrı Elohist metnin var olduğu fikrini biraz daha geliştirmiştir¹. Hupfeld, Birinci Elohist metni (daha sonra Kohenler Metni olarak adlandırılacaktır) temel metin olarak kabul etti. O'na göre bu metin en eski metindi ve yaradılıştan itibaren, İbranilerin Kenan diyarına yerleşmelerine kadar olan kısmı anlatıyordu. Bu en eski metinden sonra, yine aynı dönemi kapsayan bir başka müstakil eser, Yahvist metin geliyordu². Hupfeld'e göre, Yaradılış kitabında Tanrı'ya Elohim ismiyle hitap eden iki ayrı kaynak vardır. Dolayısıyla Yaradılış kitabının oluşmasında üç ayrı kaynağın var olduğunu iddia etmiştir: Birinci Elohist (Kohenler Metni) kaynak, Yahvist kaynak ve İkinci Elohist kaynak. Birbirlerinden müstakil bir şekilde yazılmış olan bu kaynaklar, daha sonraki bir zamanda yaşamış bilinmeyen bir editör tarafından bir araya getirilmiş ve bugünkü şekli verilmiştir³.

3.9. K.H.Graf (1815-1869)

Eski Ahit eleştirisi üzerinde yüzyıllar süren uzun araştırmalar neticesinde, özellikle Ilgen ve Hupfeld'in ileri sürdükleri Tevrat'ın dört ana kaynaktan oluştuğu (Tekvin'de bulunan üç kaynak ve Tesniye kaynağı) şeklinde özet olarak söyleyebileceğimiz hipotezleri geniş yankı buldu. Tevrat'ın dört ana kaynaktan oluştuğu hipotezi ortaya çıkmıştı fakat bu kaynakların hangi tarihlere ait olduğu konusunda ilim adamları arasında bir ittifak yoktu. Karl Heinrich Graf, 1865 yılında yazdığı *Eski Ahit'in Tarihsel Kitapları* adlı eseriyle Kutsal Kitap metinlerindeki göndermelerden hareket ederek mantıksal olarak hangi metinlerin önce, hangi metinlerin sonra gelmesi gerektiğini tespit etmeye çalıştı⁴. Graf, bu eserinde, Hupfeld'in ileri sürdüğü dört kaynak teorisini kabul ettiğini, ancak kaynakların tarihlendirilmesi noktasında farklı düşündüğünü ifade ediyordu. Graf'a kadar, en eski ve temel metin olarak Kohenler (P)

¹ Duff, *a.g.e.*, s. 126-127.

² Harman, *a.g.e.*, s. 215.

³ Strachan, *a.g.m.*, *ERE*, IV, s. 316.

⁴ Friedman, *a.g.e.*, s. 33.

kaynağı kabul ediliyordu. Ancak, Graf yaptığı araştırmalar neticesinde, Kohenler kaynağının en geç dönemde yazılan kaynak olduğunu bulduğunu ileri sürdü. Graf'a göre, Kohenler kaynağı Sürgün dönemi veya Sürgün sonrası bir dönemde yazılmıştır.

Graf, 1869 yılında yazmış olduğu eseriyle Tevrat'ın dört ana kaynaktan oluştuğunu ve bu kaynakların tarihlendirilmesinin şöyle olması gerektiğini iddia etti: Yahvist ve Elohist kaynaklar, Kutsal Kitap'ın en eski dokümanlarıdır. Çünkü Kutsal Kitap'ta bu kaynaktan gelen anlatılar, diğer kaynaklardan gelen anlatılarda ele alınan meselelere hiç değinmez. Bu iki kaynaktan sonra, M.Ö. 622 yılında Kral Yoşiya'nın yaptığı reformdan kısa bir süre önce yazılmış olan Tesniye (D) kaynağı takip eder. Çünkü Tesniye kaynağından gelen anlatılarda, tarihin sonraki dönemlerinde meydana gelen gelişmelerle ilgili bilgi verilmektedir. Sürgün döneminde, birisi bu üç kaynağı birleştirir. Kohenler (P) kaynağı ise en son yazılan kaynaktır. Sürgün döneminden sonra yazılmış ve Ezra tarafından ilan edilmiştir. Diğer üç kaynakla birleştirilmiş ve Tevrat'ı oluşturmuştur. En son yazılan kaynak olmasının delilleri arasında, Kohenler kaynağından gelen anlatılarda, Peygamberlerin kitapları gibi Kutsal Kitap'ın daha önceki kısımlarında bilinmeyen bir takım konulardan bahsedilmesini gösterebiliriz. Ayrıca, Tevrat'ta anlatılan kohelik seremonilerinin ve kurban adama ritüellerinin İsrail'in erken dönemlerinde bulunmadığını, fakat Sürgün sonrasında ve peygamberler döneminden sonra ortaya çıktığı tespitini de yaptı. Dolayısıyla bu anlatılar, daha sonraki bir dönemde, Sürgün sonrasında yazılmış olmalıdır. Kutsal Kitap'ın Tesniye, Yeşu, Hâkimler, I. ve II. Samuel ve I. ve II. Krallar kitaplarında bulunan anlatılarda, Çıkış, Levililer ve Sayılar kitaplarında bulunan şariat kuralları hakkında tam bir cehalet vardır. O halde, Çıkış, Levililer ve Sayılar kitaplarında bulunan şariat kurallarının geçtiği bölümler, Tesniye, Yeşu, Hâkimler, I. ve II. Samuel ve I. ve II. Krallar kitaplarından sonra yazılmış olmalıdır¹.

Graf, yapmış olduğu çalışmalarla dört kaynak teorisini benimsemiş ve bu kaynakların tarihlerinin tespit edilmesini sağlamıştır. K. H. Graf, Tesniye kaynağının yazılış tarihini, M.Ö. 622

¹ Harman, *a.g.e.*, s. 215-216; Strachan, *a.g.m.*, *ERE*, IV, s. 317; Sakioğlu, *a.g.e.*, s. 72-73; Friedman, *a.g.e.*, s. 33.

yılıının hemen öncesi olarak benimsemiştir. Buna göre, Tesniye kitabı Hz. Musa'dan tam altı yüzyıl sonra yazılmış oluyor. Yine Graf'a göre, Tevrat'taki üç ayrı metin, birbirinden farklı üç ayrı çağa aittir. Kohenler (P) kaynağı ise kısmen tarihe, kısmen de hukuka ait metinleri ihtiva eder, ancak bunlar birbirinden kopuktur. Tarih metni Sürgün öncesine, hukuk metni ise Sürgün sonrasına aittir ve ikisinin arasında birkaç asırlık bir zaman boşluğu vardır¹.

3.10.J.Wellhausen (1844-1918)

1844 yılında Almanya'nın Hameln şehrinde Protestan bir papazın oğlu olarak doğan Wellhausen, Göttingen Üniversitesi'nde meşhur Eski Ahit âlimi Heinrich Ewald'ın öğrenciliğini yaptı. 1872 yılında Greifswald Üniversitesi'nin Protestan Teoloji fakültesinde Eski Ahit profesörü oldu. Sonraki yıllarda Halle, Marburg ve Göttingen üniversitelerinde Eski Ahit ve Semitik diller üzerine dersler verdi. Yeni Ahit ve İslam dini üzerinde de çeşitli ilmi çalışmalar yapmıştır. 1878 yılında, Kutsal Kitap Eleştirisi alanında ilim dünyasında büyük yankı bulan eseri *Prolegomena to the History of Ancient Israel -Eski İsrail Tarihine Giriş-* adlı eserini kaleme aldı².

Wellhausen, kendisinden önce Eski Ahit metin eleştirisi alanında yapılmış olan araştırmaları değerlendirdi ve bunları düzenli bir sentez içinde bir araya getirdi³. Eski Ahit'in değişik dokümanlardan oluştuğunu ileri süren görüşler Wellhausen tarafından benimsenmiş ve daha da geliştirilmiştir. Yazmış olduğu eserlerinde, günümüzde "Dört Kaynak Teorisi" olarak bilinen Tevrat'ın kaynaklarıyla ilgili hipotezi büyük bir başarıyla geliştirdi/savundu. Bu hipotezin özünde, Eski Ahit'in değişik dokümanlardan oluştuğu görüşü yatmaktadır. Wellhausen'e göre, her biri kendine ait üsluba, ilgi alanlarına, olaylara bakış açısına, gramer yapısına ve kelime hazinesine sahip dört ayrı edebi kaynak bulunmaktadır. Wellhausen, Hexateuch'un uzun bir zaman diliminde birçok yazar tarafından oluşturulmuş derleme bir eser olduğunu ileri sürmüştür. Bu eserlerin birbirinden farklı dört ayrı kaynaktan oluştuğunu savunmuştur. Bunlar Yahvist (J), Elohist (E),

¹ Kuzgun, *a.g.e.*, s. 112.

² Soulen & Soulen, *a.g.e.*, s. 207.

³ Friedman, *a.g.e.*, s. 35-36.

Tesniyeci (D) ve Kohenler (P) metinleridir. Ayrıca, sonraki yüzyıllarda yaşayan, dört kaynağı düzenleyip tek bir metin haline getiren bir redaktörün bulunduğunu da tespit etmiştir. Bu kaynakların her birinin kendine has kelimeleri, içerikleri ve üslupları vardır. Metinde kullanılan üslubun ve kelimelerin, özellikle de “Tanrı” için kullanılan isimlerin, ayrıca metnin gramer yapısının ve arka planında anlatılan siyasi yapının sayesinde metnin hangi kaynağa ait olduğunun belirlenebileceğini iddia etmiştir¹.

Wellhausen bu dört kaynağı şu şekilde açıklamıştır:

1. J (Yahvist Kaynak):

Bu kaynakta Tanrı'nın ismi devamlı olarak YHVH olarak zikredilmiştir. Yahvist metnin Güney Yahuda krallığının başkenti Kudüs'te Süleyman'ın krallığından kısa bir süre sonra (tahminen M.Ö. 950 yıllarında) yazıldığı tahmin edilmektedir. Bu metinde Davud ile Süleyman'ın kurduğu krallığın methi yapılır ve olaylara Güney Yahuda krallığı açısından bakılır. Tanrı Yehova, insanlarla konuşan ve yürüyen bir varlık olarak tasvir edilir. İsrailoğullarının önde gelen liderlerinin hikâyelerine yer verilir. Yahvist kaynakta genel olarak ilk ataların hikâyeleri, Mısır'da yaşanan baskı ve zulüm, Mısır'dan çıkış, çöldeki yaşam, Sina dağındaki ahitleşme ve vaat edilmiş topraklara ulaşmadan önce yaşananlar anlatılır².

2. E (Elohist Kaynak):

Bu kaynakta Tanrı'nın ismi devamlı olarak Elohim olarak zikredilmiştir. Elohist metin, Kuzey İsrail krallığında kaleme alınmıştır. Kuzeyde yaşayan Yahudiler, Güney Yahuda krallığının bakış açısını yansıtan metnin gözden geçirilmiş ve Kuzeylilerin bakış açısını yansıtmaması beklenen yeni bir versiyonuna ihtiyaç duydular. M.Ö. 850 yıllarında kaleme alındığı tahmin edilen bu metinde Tanrı'nın ismi Elohim olarak kullanıldı. Mekân isimleri olarak Kuzeylilerin tanıdıkları isimler zikredildi. Tanrı ile ilgili olarak Yahvist metinde geçen antropomorfik unsurlar bu kaynakta kullanılmadı. Kuzey İsrail krallığının M.Ö.722 yılında düşmesinden sonra güneye göç eden Kuzeyliler beraberlerinde kendi yazdıkları

¹ www.cs.umd.edu/~mvz/bible/doc-hyp.pdf, 27.06.2007.

² Lawrence Boadt, *Reading the Old Testament: An Introduction*, Paulist Press, New Jersey 1984, s. 94-98.

Elohîst metni de getirdiler. Yahvist ve Elohist kaynaklar, Yahuda'da beraberce yaşayacak olan Kuzeyliler ve Güney Yahudalılar tarafından sonraki yüzyılda birleştirilerek tek bir kaynak haline getirilmiştir¹.

3. D (Deuteronist-Tesniyeci Kaynak):

Bu kaynağın yazarı, hemen hemen Tesniye'nin tamamı, Yeşu, Hâkimler, Samuel ve Krallar kitaplarını yazmıştır. Wellhausen'e göre Tesniye, Kral Yoşiya'nın zamanında, M.Ö. 622 yılında bulunmuş olan kitaptır (II. Krallar, 22). Kudüs lehine olmak üzere mabedin birliğini ilan eden bu kitap, Kudüs şehrinde yaşayan din adamlarının işidir. Nihayet, bir yazar Tesniye'yi de diğer kaynaklara (JE) katmış ve bu arada da bazı değişiklikler olmuştur. Tesniye kitabı aslında Kral Yoşiya zamanında yazılmış bir eserdir. II. Krallar 22. babta anlatılan, bu eserin mabette bulunma hikâyesi bir hile-i şer'iyeye olarak değerlendirilmiştir².

4. P (Priestly Code- Kohenler Kaynağı):

Bâbil sürgünü döneminde ve sonrasında, Yahudi din adamları tarafından yazılmış bölümlerdir. Kaynaklarda P harfi ile gösterilir. M.Ö. 586 yılında Kudüs'ün düşmesinden sonra Bâbil'e nakledilen Yahudiler tamamıyla yeni bir dini sorunla karşı karşıya kalmışlardı: Yahudi cemaatin yabancı topraklardaki sosyal ve dini hayatının düzene sokulması. İşte bu dönemde yaşayan Yahudi din adamları, bu şartlar altında hem yeni kurallar koymak hem de İsrail tarihini yeni bir açıdan ele almak gayesiyle Ruhban metnini yazmışlardır. Wellhausen'e göre P kaynağı, Kutsal Kitap'ın yazımında kullanılan en son kaynaktır. P kaynağının yazımına Sürgün döneminde başlanmış ve Ezra-Nehemya reformları döneminde tamamlanmıştır. Sürgün sonrası dönemde yaşamış olan meşhur Ezra (Ezra'nın görev tarihi M.Ö. 458 olarak belirlenmiştir) tarafından P kaynağı yazıya geçirilmiştir. M.Ö. 400 yıllarına doğru, Kohenler sınıfına ait bir yazar, daha önceki dokümanlarla P kaynağını birleştirmiştir. M.Ö. 330 yıllarında Büyük İskender zamanında Tevrat artık kanonik kabul

¹ Boadt, *a.g.e.*, s. 94-95; 101-103.

² Harman, *a.g.e.*, s. 218

ediliyordu. Bu tarihten sonra, Tevrat'a herhangi bir ilave olmamıştır¹.

Bu teoriye göre, Tevrat gerçekte farklı zamanlarda ve mekânlarda, dört ayrı kaynaktan derlenen metinlerin bir araya getirilerek, iç içe geçirilip birleştirilmesinden oluşmaktadır. Böylece, günümüze ulaşan Tevrat'ın, Musa'nın yazdığı bir kitap değil, farklı zaman ve mekânlarda yazılmış metinlerin, daha sonraki bir zamanda yaşamış kişiler tarafından derlenmesi sonucu oluşturulmuş bir eser olduğu ortaya çıkmış oluyordu.

Wellhausen'in bu teorisi, sonraki eleştirmenler tarafından da büyük kabul görmüştür. R. Pfeiffe, A. Lods, O. Eissfeldt ve A. Bentzen gibi Eski Ahit eleştirisi alanında çalışmalar yapan araştırmacılar, bu teoriyi birkaç küçük farklılık dışında tamamıyla benimsemişlerdir². Günümüzde Kutsal Kitap üzerine ciddi bir eğitim alan hiçbir öğrenci, Wellhausen'in ileri sürdüğü bu "Dört Kaynak Teorisi"ni öğrenmeden eğitimine devam edemez. Dört Kaynak Teorisi ortaya çıktığı günden günümüze kadar bu alandaki egemenliğini sürdürmekte ve akademik çevrelerce de büyük kabul görmektedir³.

3.9.1. Dört Kaynak Teorisine Yönelik Eleştiriler

Wellhausen'in ileri sürdüğü bu teori, Kutsal Kitap çalışmalarında yeni bir çığır açmıştır. İsrail tarihi veya İbrani kültürüyle ilgi olarak yazılan yeni eserler, Wellhausen'in teorisi göz önünde bulundurularak kaleme alınmıştır. Wellhausen'in öğrencileri bu teoriyi daha da derinleştirmişler ve J, E, P ve D kaynaklarına en az otuz kaynak daha eklemiştirler. Her bir kaynağın, özellikle J ve E kaynaklarının, farklı birçok kaynaktan oluştuğunu ve bu kaynakların her birinin farklı birçok editör tarafından düzenlenerek diğerlerine eklendiğini iddia etmişlerdir⁴. Dört kaynak teorisi, özellikle Eski Ahit

¹ Harman, *a.g.e.*, s. 94;218; Boadt, *a.g.e.*, s. 103-106; Adam, *a.g.e.*, s. 42; www.cs.umd.edu/~mvz/bible/doc-hyp.pdf, 27.06.2007.

²Harman, *a.g.e.*, s. 218-219.

³Friedman, *a.g.e.*, s. 38-39.

⁴Rabbi Nathan Lopes Cardozo, *On Bible Criticism and Its Counterarguments*, http://www.simpletoremember.com/vitals/Bible_Criticism_and_Its_Counterarguments.htm, 24.02.2008.

uzmanı ve *Encyclopedia Britannica*'nın editörü olan William Robertson Smith'in çalışmalarıyla tanındı. Wellhausen'in maddelerini yayımladı. Ancak, Wellhausen karşıtları tarafından din dışı davranmakla suçlandı, beraat etmesine rağmen üniversitedeki görevinden uzaklaştırıldı¹.

1908 yılında Alman B.D. Eerdmans, Wellhausen'in teorisine uygulanamaz olduğu gerekçesiyle karşı çıktı. Bunun yerine kendi teorisinin uygulanmasını önerdi². Rabbi Samson Raphael Hirsch (1808-1888), Dr. David Hoffmann (1843-1921), Jacob Barth (1851-1914) ve Rabbi Yitzchak Isaac Halevi (1847-1914) gibi önde gelen Yahudi ilim ve din adamları teorisinin savunulamayacak kadar mesnetsiz olduğunu iddia ettiler ve kesin bir dille reddettiler. Bu teori, Benno Jacob (1862-1945), Umberto Cassuto (1883-1951) ve Yechezkel Kaufman (1889-1963) gibi muhafazakâr olmayan ilim adamları tarafından da eleştirildi. Özellikle Kaufman, Wellhausen ve okulunun savunduğu İsrail'in paganizmden yavaş yavaş monoteizme geçtiği fikrinin yanlış olduğunu ileri sürdü. İsrail'de monoteizmin Musa ile başladığını ve yavaş süren bir geçiş sürecinin olmadığını, toptan dini bir dönüşüm yaşandığını iddia etti³.

Sonuç

Eski Ahit ve Yeni Ahit olarak iki kısımdan oluşan Kutsal Kitap, asırlar boyunca hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar tarafından sosyal ve dini yaşantılarının kurallarını belirleyen, yüce bir Varlık tarafından ilahi olarak gönderilmiş kutsal eserler olarak değerlendirilmişlerdir. Kutsal Kitap'ı oluşturan eserlerin doğru, güvenilir ve orijinal şekliyle kendilerine ulaştığını, kendilerinin de aynı şekilde sonraki nesillere aktardıklarını iddia ettiler. İnananların büyük bir kısmının Kutsal Kitap'ın yazılı olduğu dilleri bilmemeleri sebebiyle, uzun asırlar boyunca Kutsal Kitap üzerinde herhangi bir araştırma yapılamamıştır. Dogmatik bir şekilde Kutsal Kitap

¹ Friedman, *a.g.e.*, s. 36.

² James A. Montgomery, Present Tendencies in Old Testament Criticism, *The Biblical World*, Vol. 43, No. 5 (May, 1914), s. 314.

³ Cardozo, *On Bible Criticism*, http://www.simpletoremember.com/vitals/Bible_Criticism_and_Its_Counterarguments.htm, 24.02.2008.

bilgilerinin yanılmaz (infallible), güvenilir ve doğru olduğuna inanıldı. Her ne kadar zaman zaman bu inancı sorgulayan ve Kutsal Kitap'ta bir takım tenakuzların bulunduğunu söylemeye çalışan araştırmacılar ortaya çıksa da bunlar kilise baskısıyla karşılaştıklarında iddialarından vazgeçtiler.

Ancak, Batıda XIV. yüzyılda başlayan Rönesans ve Reform akımları beraberinde Aydınlanma hareketini getirmiştir. Bu dönemde, daha önceki yüzyıllarda Kutsal Kitap'ın tartışılmayan mutlak otoritesi tartışılmaya başlanmıştır. Din adamlarının Kutsal Kitap'la ilgili ortaya koydukları düşünceler sorgulanmış ve doğruluk dereceleri araştırılmıştır. Daha sonra, Kutsal Kitap'ın bizzat kendisi araştırma konusu olmuştur. Kutsal Kitap üzerine çeşitli incelemeler yapılmıştır. Bilimsel alanda yapılan icatlar, coğrafi keşifler ve hemen hemen her alanda gerçekleştirilen ilerlemeler neticesinde sorgulayan, şüphe eden, doğruluk derecesini araştıran ve ulaştığı neticeleri biraz daha yüksek sesle haykırmaya cesaret edebilecek araştırmacılar ortaya çıktı. Bu araştırma ve sorgulama akımından Kutsal Kitap da nasibini aldı. Edebi ve tarihi belgelerin doğruluk derecelerini, hakiki olup olmadıklarını ilmi ölçüler içinde incelemeye çalışan eleştiri metodu ilim adamları tarafından aynen Kutsal Kitap'a da uygulandı. Kutsal Kitap'ın metni içi ve metin dışı tahlilleri yapıldı. Metnin kendi içindeki tutarsızlıklar, tenakuzlar, tarihsel yanlışlıklar araştırıldı. Metinlerin otantik olup olmadıkları, nispet edilen yazarlara olan aidiyetleri, orijinal şekliyle günümüze ulaşmış olup ulaşmadıkları bilimsel metotlar uygulanmak suretiyle ortaya çıkarılmaya çalışıldı. İşte sözünü ettiğimiz bu araştırma metodunun Kutsal Kitap'a uygulanmasıyla Kitâb-ı Mukaddes Eleştirisi (Biblical Criticism) adı altında ayrı bir disiplin ortaya çıktı. XVII. yüzyılda özellikle Baruch Spinoza ve Richard Simon, XVIII. yüzyılda Jean Astruc ve Eichhorn, XIX. yüzyılda A. Geddes, De Wette, Hupfeld ve Wellhausen yaptıkları çalışmalarla Kutsal Kitap Eleştirisinin bilimsel bir disiplin olarak ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlamışlardır.

İşte araştırmamızın konusu olan Kutsal Kitap Eleştirisi, Yahudi ve Hıristiyanların kendi Kutsal Kitap'larına olan bakış açılarını öyle ya da böyle etkilemiştir. Çünkü ortada bilimsel metotlarla yapılan araştırmalar neticesinde ulaşılan sonuçlar vardır. Bu sonuçlar, ne kadar muhafazakâr olursa olsun inanan bir insanı

mutlaka etkilemiştir / etkilemelidir. Biz, Kutsal Kitap Eleştirisinin inançlı bir Yahudi ya da Hıristiyanın inancını zayıflatması veya değiştirmesi gerektiğini iddia etmiyoruz. Sadece hakikate ulaşmak için bilimsel metotlarla ulaşılan sonuçlar üzerinde düşünülmesi gerektiğini savunuyoruz. Aklen ve bilimsel olarak kabul edilmesi imkânsız olan, sonradan bir takım insanlar tarafından ilave edildikleri, çıkarıldıkları ve değiştirildikleri ilmi olarak ispatlanmış ancak hâlâ Allah tarafından ilâhi bir vahiyle gönderildiğine ve kutsal olduğuna inanılan Kutsal Kitap sözlerinin üzerinde biraz daha düşünülmesinin aklen bir zorunluluk olduğuna inanıyoruz.

Kaynakça

- Achtemier, Paul J., "Biblical Criticism", *Harper's Bible Dictionary*, Harper And Row, San Francisco 1985, [Http://Www.Bibletexts.Com/Glossary/Biblical-Criticism.Htm](http://www.bibletexts.com/glossary/biblical-criticism.htm), 07.07.2007
- Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Teorat*, Pınar Yayınları, İstanbul 2002.
- Boadt, Lawrence, *Reading The Old Testament: An Introduction*, Paulist Press, New Jersey 1984.
- Cardozo, Rabbi Nathan Lopes, *On Bible Criticism And Its Counterarguments*, [Http://Www.Simpletoremember.Com/Vitals/Bible_Criticism_And_Its_Counterarguments.Htm](http://www.simpletoremember.com/vitals/bible_criticism_and_its_counterarguments.htm), 24.02.2008
- Cheyne, T.K., *Founders Of Old Testament Criticism*, London 1893.
- De Wette, Wilhelm Martin Leberecht, *Critical And Historical Introduction To The Canonical Scriptures Of The Old Testament*, Harvard College Library, Boston 1843.
- Demirci, Kürşat, *Dinler Tarihinin Meseleleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 1997.
- Dodd, C.H., "Bölüm 10 (The Approach To The Bible)", *The Bible To-Day*, Syndics Of The University Press, Cambridge 1956, [Http://Www.Religiononline.Org/Showchapter.Asp?Title=689&C=894](http://www.religiononline.org/showchapter.asp?title=689&C=894), 29.08.2007
- Duff, Archibald, *History Of Old Testament Criticism*, London 1910.
- Friedman, Richard Elliott, *Kitâb-ı Mukaddes'i Kim Yazdı*, Trc. Muhammed Tarakçı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004.

Geisler, Norman L. Ve William E Nix, *A General Introduction To The Bible*, Moody Press, Chicago 1986.

Grobel, K., "Biblical Criticism", *The Interpreter's Dictionary Of The Bible (Idb)*, I, George Arthur Buttrick, Abingdon Press, New York 1962.

Harman, Ömer Faruk, *Metin, Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları*, (Basılmamış Doçentlik Tezi), İstanbul 1988.

Hayes, John H. Ve Carl R. Holladay, *Biblical Exegises, A Beginner's Handbook*, John Knox Press, Second Edition, 1988.

Hazard, Paul, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, Trc. Erol Güngör, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.

Kitâb-ı Mukaddes, Kitâb-I Mukaddes Şirketi, Acar Matbaacılık, İstanbul 2000.

Kuzgun, Şaban, *Dört İncil: Yazılması, Derlenmesi, Muhtevası, Farklılıkları, Çelişkileri*, Ertem Matbaası, Ankara 1996.

Mc Carthy, John F., "Two Views Of Historical Criticism", *Living Tradition Organ Of The Roman Theological Forum*, No 77 September 1998, [Http://Www.Rtforum.Org/Lt/Lt77.Html](http://www.rtforum.org/Lt/Lt77.html), 08.09.2007

Montgomery, James A., "Present Tendencies İn Old Testament Criticism", *The Biblical World*, Vol. 43, No. 5 (May, 1914)

Paçacı, Mehmet, *Kutsal Kitaplarda Ölümötesi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001.

Reid, George J., "Biblical Criticism (Higher)", *Catholic Encyclopedia (Ca)*, Iv, Robert Appleton Company, New York 1908,

[Http://Www.Newadvent.Org/Cathen/04491c.Htm](http://www.newadvent.org/Cathen/04491c.htm), 12.08.2007

Sakioğlu, Mehmet, *Tevrat'ı Kim Yazdı*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2004.

Simon, Richard, *A Critical History Of The Old Testament*, Translated Into English By A Person Of Quality, London 1682.

Soulen, Richard N. Ve R. Kendall Soulen, *Handbook Of Biblical Criticism*, Westminster John Knox Press, Kentucky 2001.

Spinoza, Benedict De, *Tractatus Theologico-Politicus*, London 1862.

Strachan, J., "Criticism (Old Testament)", *Encyclopedia Of Religion And Ethics (ERE)*, Editör: James Hastings, Vol. IV, Edinburg 1930.